

شهرنوش پارسی‌پور؛ یک عمر جدال ادبی با سانسور و تابوهای جنسیتی

رضا شکراللهی

۱۳/تیر/۱۴۰۵

شهرنوش پارسی‌پور یکی از اثرگذارترین نویسندگان معاصر ایران بود که روز جمعه ۱۲ تیر ۱۴۰۵ در بیمارستانی در حومه سان‌فرانسیسکو درگذشت.

شهرنوش پارسی‌پور سال‌هایی از عمرش را در زندان گذراند و با این‌که آثارش دهه‌ها در ایران ممنوع بود، رمان‌هایش همچنان دست‌به‌دست میان خوانندگان می‌چرخید و در خارج از کشور هم به یکی از شناخته‌شده‌ترین صداهای ادبیات ایران تبدیل شد.

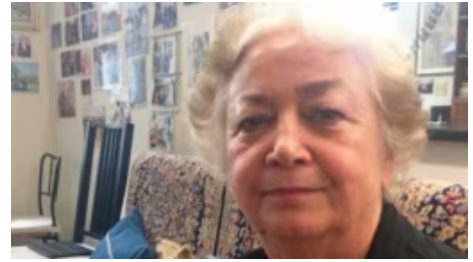
پارسی‌پور را بسیاری با رمان «زنان بدون مردان» می‌شناسند؛ اثری که از مرزهای ادبیات ایران فراتر رفت، به زبان‌های متعدد ترجمه شد و اقتباس سینمایی آن به کارگردانی شیرین نشاط، نام او را بیش از پیش در سطح بین‌المللی مطرح کرد. اما جایگاه او تنها به یک رمان محدود نمی‌شود.

او از معدود نویسندگانی بود که طی بیش از پنج دهه، هم در عرصه داستان‌نویسی تجربه‌گرایانه کار کرد، هم روایت‌های اسطوره‌ای و عرفانی را با رئالیسم و واقعیت‌های سیاسی ایران درآمیخت و هم بی‌پروا

درباره بدن، میل جنسی، بکارت، قدرت و جایگاه زنان نوشت؛ موضوعاتی که در آثار ادبی داخل کشور، زیر تیغ تیز سانسور، کمتر مجال انتشار داشته و دارد.

بیشتر در این باره:

شهرنوش پارسی‌پور، نویسنده «زنان بدون مردان» و «طوبا و معنای شب»، درگذشت

آغاز راه

شهرنوش پارسی‌پور ۲۸ بهمن ۱۳۲۴ در تهران به دنیا آمد. از نوجوانی نوشتن را آغاز کرد و بعدها در رشته جامعه‌شناسی دانشگاه تهران فارغ‌التحصیل شد. نخستین رمانش، «سگ و زمستان بلند»، در دهه ۱۳۵۰ منتشر شد و نام او را در میان نسل تازه نویسندگان زن ایران مطرح کرد.

او بعدها می‌گفت از کودکی آرزو داشت نویسنده شود تا نشان دهد زنان ایرانی نیز می‌توانند ادبیات جدی خلق کنند؛ آن هم در دورانی که نویسندگی هنوز عمدتاً عرصه‌ای مردانه تلقی می‌شد.

او در همان سال‌ها در سازمان رادیو و تلویزیون ملی ایران مشغول کار شد، اما در سال ۱۳۵۳ در اعتراض به اعدام خسرو گل‌سرخ و کرامت‌الله دانشیان استعفا داد و تمام توان خود را صرف نویسندگی کرد.

دو حکومت، چند زندان

کمتر نویسنده معاصر ایرانی را می‌توان یافت که هم در دوران حکومت محمدرضا شاه و هم پس از انقلاب ۱۳۵۷ طعم زندان را چشیده باشد.

پارسی‌پور نخستین بار پیش از انقلاب بازداشت شد، اما طولانی‌ترین دوران حبس او به دهه ۱۳۶۰ بازمی‌گردد که نزدیک به چهار سال و هفت ماه از عمرش را، بدون محاکمه رسمی، در زندان‌های جمهوری اسلامی به سر برد.

او بعدها تجربه آن سال‌ها را در کتاب «خاطرات زندان» روایت کرد؛ اثری که تصویری کم‌سابقه از زندگی روزمره زندانیان سیاسی و مناسبات قدرت در زندان‌های دهه ۶۰ ارائه می‌دهد.

پارسی‌پور در همان دوران زندان نگارش «طوبا و معنای شب» را آغاز کرد؛ رمانی بلند که پس از آزادی از زندان آن را بازنویسی کرد و در سال ۱۳۶۸ منتشر شد و با وجود ممنوعیت‌های بعدی، به یکی از پرفروش‌ترین رمان‌های فارسی بدل شد.

این رمان سرگذشت زنی به نام طوبا را در بستر تحولات سیاسی و اجتماعی ایران از اواخر دوره قاجار تا پس از کودتای ۲۸ مرداد روایت می‌کند و بسیاری آن را مهم‌ترین اثر پارسی‌پور می‌دانند.

«زنان بدون مردان»؛ شکستن یکی از بزرگ‌ترین تابوها

اگر «طوبا و معنای شب» بلندپروازانه‌ترین اثر پارسی‌پور بود، «زنان بدون مردان» بی‌شک مشهورترین اثر اوست.

این رمان کوتاه که در فضای پس از کودتای ۲۸ مرداد می‌گذرد، زندگی پنج زن را روایت می‌کند که هر یک به شکلی از سلطه مردسالارانه، خشونت یا محدودیت‌های اجتماعی می‌گریزند و در باغی گرد هم می‌آیند؛

باغی که به نمادی از امکان‌رهایی بدل می‌شود.

پارسی‌پور با بهره‌گیری از رئالیسم جادویی، اسطوره، فولکلور ایرانی و روایت‌های نمادین، دربارهٔ موضوعاتی نوشت که در فضای رسمی پس از انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ به هیچ وجه تحمل نمی‌شد؛ بکارت، میل جنسی زنان، استقلال فردی و حق انتخاب زنان.

انتشار این کتاب نه تنها به توقیف آن انجامید بلکه بازداشت دوبارهٔ او را هم در پی داشت. سال‌ها بعد، شیرین نشاط فیلمی بر اساس این رمان ساخت؛ فیلمی که جایزهٔ شیر نقره‌ای بهترین کارگردانی جشنوارهٔ ونیز را برای او به همراه آورد و بار دیگر توجه جهانیان را به اثر پارسی‌پور جلب کرد.

نویسنده‌ای که از تابو نمی‌ترسید

شهرنوش پارسی‌پور همواره تأکید می‌کرد که یکی از انگیزه‌های اصلی‌اش برای نوشتن «زنان بدون مردان»، شکستن سکوت دربارهٔ مفهوم بکارت بوده است.

او در گفت‌وگویی که هم‌زمان با نامزدی این اثر در فهرست اولیهٔ جایزهٔ بین‌المللی بوکر منتشر شد، گفت در نوجوانی به دلیل ناآگاهی از بدن خود تا مدتی تصور می‌کرده دیگر باکره نیست و همین تجربهٔ شخصی او را به این نتیجه رساند که باید دربارهٔ موضوعاتی بنویسد که جامعه از سخن گفتن دربارهٔ آن‌ها پرهیز می‌کند.

به‌گفتهٔ او: «می‌خواستم دخترهای دیگر آن رنج را تجربه نکنند.»

در آثار پارسی‌پور، بدن زن نه موضوعی حاشیه‌ای، بلکه یکی از میدان‌های اصلی کشمکش میان سنت، مذهب، قدرت و آزادی است. منتقدان ادبی بارها اشاره کرده‌اند که او از نخستین نویسندگان ایرانی بود که تابوهای مربوط به جنسیت و بدن زن را به شکلی آشکار و بی‌پروا وارد ادبیات داستانی فارسی کرد.

تبعید و ادامهٔ نوشتن

در میانهٔ دههٔ ۱۳۷۰، پس از سال‌ها فشار امنیتی و ممنوعیت انتشار آثارش، پارسی‌پور ایران را ترک کرد و مقیم آمریکا شد. اگرچه بیشتر آثار مهمش را پیش از مهاجرت خلق کرده بود، اما او در تبعید هم به نوشتن و قلم‌زدن ادامه داد و آثاری چون «بر بال باد نشستن»، «آداب صرف چای در حضور گرگ»، «عقل آبی»، «شیوا» و «آسیه در میان دو دنیا» را منتشر کرد.

او همچنین به حوزهٔ ترجمه هم وارد شد و آثاری از جمله کتاب‌هایی دربارهٔ تاریخ و فرهنگ چین و رمان «صخرهٔ تانیوس» نوشتهٔ امین معلوف را به فارسی برگرداند.

او در سال‌های اقامت در آمریکا مدتی با برنامهٔ نویسندگان بین‌المللی دانشگاه براون همکاری کرد و در سال ۲۰۱۰ دکترای افتخاری این دانشگاه را دریافت کرد. پارسی‌پور همچنین برندهٔ جایزهٔ هلمن-همت برای نویسندگان تحت آزار و از دریافت‌کنندگان شمار دیگری از جوایز بین‌المللی ادبی و حقوق بشری بود.

مخالف حکومت اما موافق تغییر از درون

پارسی‌پور تا پایان عمر از منتقدان سرسخت سانسور، حکومت دینی و محدودیت‌های تحمیل‌شده بر زنان در جمهوری اسلامی باقی ماند، اما در عین حال بر این باور بود که تغییر سیاسی باید به دست خود ایرانیان رقم بخورد.

او در یکی از آخرین گفت‌وگوهایش گفته بود: «زنان ایران باعث سقوط جمهوری اسلامی خواهند شد.»

به باور او، تغییرات عمیقی که در نگرش و شیوه زندگی زنان ایرانی پدید آمده، مهم‌ترین نیروی تحول اجتماعی در ایران است.

میراث ماندگار شهرنوش پارسی‌پور

تأثیر شهرنوش پارسی‌پور را نمی‌توان تنها با شمار کتاب‌ها یا ترجمه‌های آثارش سنجید. او به نسلی از نویسندگان زن ایرانی جسارت داد تا درباره موضوعاتی بنویسند که پیش‌تر ناگفتنی تلقی می‌شد؛ از بدن و میل جنسی گرفته تا خشونت، قدرت، دین و آزادی.

در تاریخ ادبیات فارسی، نام او در کنار نویسندگانی قرار دارد که داستان‌نویسی معاصر ایران را دگرگون کردند. اما آن‌چه پارسی‌پور را از بسیاری از هم‌نسلانش متمایز می‌کند، آمادگی او برای پرداختن به ممنوعه‌ترین موضوعات، حتی به بهای زندان، سانسور و تبعید بود.

از همین رو، با وجود ممنوعیت رسمی، کتاب‌های او سال‌ها به صورت زیرزمینی در ایران دست‌به‌دست شد و بر نسل‌های متوالی از نویسندگان و خوانندگان ایرانی اثر گذاشت. این میراثی ماندگار است که با درگذشت او نیز زنده خواهد ماند.

بیشتر در این باره:

از «زنان الله» تا «زنان بدون مردان»؛ گفت‌وگو با شیرین نشاط

این مطلب بخشی از:

فراتر از خبر

فرهنگ و هنر ایران

بایگانی